folklor/edebiyat - folklore&literature, 2023; 29(1)-115. Sayı/Issue -Yaz/Summer
DOI: 10.22559/folklor.2414

Araştırma makalesi/Research article

Kanaryalar ve Son Dönem Osmanlı Kültür Hayatındaki Yerleri

Canaries and Their Role in Late Ottoman Cultural Life

Ümüt Akagündüz*

Öz

Bu çalışmada kanaryanın insanlık tarihindeki yeriyle son dönem Osmanlı kültüründe ve gündelik hayatında edindiği konum değerlendirilmiştir. İnsanın toplayıcı-avcı toplumlardan itibaren doğayla kurduğu bağ uygarlık tarihinin gelişimiyle bütünleşerek bugüne ulaşmıştır. Bu bağın özgün örneklerinden olan kanaryaların dahil oldukları serinus cinsi, erken tarihlerden itibaren insani ilişki ve iletişimlerin çekim alanına girmiştir. Ancak XV. ve XVI. yüzyıllarda coğrafi keşiflerin getirdiği yeni olanaklar Kanarya Adası'ndaki özgün serinusu kapitalist bir tüketim aracına dönüştürmüştür. Kanarya merakı ve ticareti Osmanlı toplumunda da ilgiyle karşılanmıştır. Göçebe Türklerin hayvanlarla, kuşlarla kurdukları bağlar Selçuklu ve Osmanlı kültürel öğelerini etkileyerek kanaryayı Osmanlı gündelik hayatının parçalarından birisi haline getirmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son yıllarında edebi metinlere, folklorik öğelere, kitaplara ve arşiv belgelerine bu canlının

Geliş Tarihi (Received): 9.01.2023 - Kabul Tarihi (Accepted): 01- 07-2023
* Doç.Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü / Kırşehir Ahi Evran University Faculty of Arts and Sciences Department of History. umutakagunduz1@gmail.com. ORCID ID 0000-0002-1785-1122

çeşitli anlatımlarla yansıtıldığı görülmektedir. Kanaryaların geçmişini ve Osmanlı kültürel hayatına yansımalarını açığa çıkartmayı amaçlayan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Araştırmanın verileri günümüz literatürü ile XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında yoğunlaşan belgelerden, kitaplardan, makalelerden elde edilmiştir. Bu çalışma kanaryaların insanlık tarihinin yanı başında, kültürel, ekonomik ve estetik tanımlamalara maruz kaldıklarını açığa çıkartmıştır.

Anahtar sözcükler: *kanarya, Osmanlı Devleti, ticaret, kapitalizm, kültür*

Abstract

This study evaluates the historical significance of canaries in human history as well as their position in late Ottoman culture and daily life. The relationship, that people have developed with nature since hunter-gatherer societies, has evolved to its present state by becoming integrated with the advancement of civilization. The genus Serinus, to which the canaries belong, and which is one of the original examples of this bond, has been in the field of interest of human relations and communications since early times. However, the original Serinus genre of the Canary Islands, was transformed into a capitalist consumption commodity as a result of new geographic discoveries in the XV and XVI centuries. Curiosity regarding canaries and their trade was met with interest in the Ottoman society too. The bonds that the nomadic Turks formed with animals and birds influenced Seljuk and Ottoman cultural elements, making the canary a part of Ottoman daily life. It is noteworthy that this creature was reflected in literary texts, folkloric elements, books, and archive documents with various narratives, particularly in the last years of the Ottoman Empire. This study is a qualitative inquiry into the history of the Canaries and how they influenced Ottoman cultural life. The data of the study were obtained from documents, books, and articles from the late XIX and early XX centuries, including today's literature. This study reveals that throughout the course of human history, canaries have been subjected to cultural, economic, and aesthetic definitions and perceptions.

Keywords: *canary, Ottoman Empire, trade, capitalism, culture*

Extended summary

Introduction: The bond humans have formed with animals have guided character differentiation in the past by influencing cultural, folkloric, social, and economic experiences and developments. Since the hunter-gatherer societies, humans have made sense of nature through the reflections in their own minds and have utilized plants and animals to meet their daily needs. The ancient Turks, Seljuks, and Ottomans have also established ties with animals around them in accordance with their own cultural and daily dynamics. The protection of riding animals by various decrees, the emergence of institutions such as the *Arslanhane* and professions such as *Mancacılık* concretize the relationship established with animals

in the classical Ottoman order. The needs of creatures such as tigers, elephants and lions, which symbolized power and authority, were met from the state budget through *Arslanhane*. *Mancacılar* sold offal such as liver, spleen and heart, which could be purchased by those who wished to feed stray animals, especially dogs. Of course, there were also negative incidents that harmed human-animal relations, such as the "1910 Hayırsızada Incident". The deep nature of the bond between Turkish societies and animals is also valid for birds. Bird species such as bald ibis, francolin, goldfinch, crane, kingfisher, swan, black peregrine falcon, red hawk, hawk, and eagle are fused with cultural and folkloric values. In the Ottoman culture, cultural values were just as important as socio-economic needs for the feeding, treatment, and protection of birds, which were respected and shown compassion. Especially birdhouses built in mosques, madrasas, medical centers, and tombs of big cities such as Istanbul, Bursa, and Edirne are the artistic assets of the love of birds intertwined with architecture.

Methodology: This bond, established with birds, can also be seen in the interest in canaries. The present study, which analyzes the history of canaries and how these animals were approached in late Ottoman society, focuses on cultural, literary, and everyday traces associated with these birds. Answers were sought to the question "What type of socio-economic and cultural transformations have canaries been subjected to on a global and local scale?". The present study is a qualitative study examining the history of canaries. Data for the study were obtained from archival documents, periodicals, and books through document review. Additionally, a literature review was conducted to increase the validity of the document review. Document analysis was used for the classified data obtained after the reviews. Articles were obtained from search and indexing engines including Dergipark, Scopus, Scholar Google, TR-Index, and the National Thesis Center. Interactive sources were obtained from the Presidency of State Archives, Islamic Research Center, Hakkı Tarık Us Collection, Internet Archive, National Library Periodicals Collection, Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library, and the Turkish Grand National Assembly Library Open Access System. Study findings are described under two headings. "The Place of the Canary in World History" analyzes the biological origins, history, commercial features, and cultural position of these species. Under the second heading "Canaries in Late Ottoman Cultural Life", reflections of canaries in literature, folklore, press, and daily life are assessed using primary and secondary sources. The canary, which is characterized by its color, sound, and harmonious movements, has become one of the cultural and commercial commodities of the capitalist world.

Result and Conclusions: The canary, which belongs to the "Passeriformes" order of the "Aves" class of the "Chordata" branch of the animal kingdom, belongs to the "Serinus" genus of the "Fringillidae" family. This species, called "Serinus Canaria", is named after the Canary Islands. The canary, which became prominent in Europe with its rich character and adaptability, initially attracted the attention of aristocrats and later the middle classes. The fact that large volumes of books have been written on the varieties, production, cages, diseases, feeding, and mating of canaries embodies the emotional and mechanical interest in canaries. Nevertheless, it should not be thought that canaries live in thornless cages. Capitalism's brutal character has occasionally produced cruel examples, such as the use of

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

canaries as detectors in coal mines in England. Canaries also had a prominent place in late Ottoman daily and cultural life. The data identified in the documents and literature reviews show that canaries were the subject of everyday and diplomatic gifts, titles, taxes, and debates. Particularly noteworthy are the janissaries and barbers who kept canaries in their coffeehouses and expected to receive these birds as gifts. Canaries also attracted the attention of the sultans like Abdulhamid II. Treatment options for Abdulhamid II's canary, whose leg was broken, can be found in archival documents. Canaries are also a subject of attraction in literature. While poems, stories, and letters have been written about canaries, warnings are issued to pay attention to these delicate animals. Canaries became one of the values of the Ottoman intellectual world. Although not as sophisticated as in Europe, books about canaries were also published. Through these books, canary enthusiasts were introduced to basic information pertaining to the feeding, diseases, mating behaviors, and breeding of these birds. On the other hand, it is quite another issue that this love for canaries, from the past to the present, has been fused with one of the largest soccer/football clubs in Turkey.

Giriş

İnsan ile doğa arasındaki ilişki, insanı insan yapan kültürel dinamikleri dönüştürerek geçmişin ve bugünün algılamalarına, değerlerine ve geleneklerine yön vermiştir. Toplayıcı-avcı toplumların, doğayı doğanın dışında kendi zihinlerinde anlamlandırmaları bitkilere ve hayvanlara mekanik izdüşümler yansıtmıştır. İnsanın zihni yetilerinden süzülen bu izdüşümler, doğanın doğallığıyla insanın yapaylığını somuttan-soyuta aktararak kültürel kalıpları şekillendirmiştir. Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin fikri kabullerinin yönlendirdiği düşünsel çerçeveler ise akıllı insanı doğanın ölçüsü ve efendisi haline getirmiştir Tarım ve Sanayi devrimlerinin çizgisel seyrinde ticaret ve şehirleşmeyle bütünleşen bu akıllı-insani yapaylık, zorunlu ve serbest kültürel dönüşümlere maruz kalarak bütün canlıları zorlayıcı insani tanımlara mahkûm etmiştir (Alabaş ve Yinilmez, 2021: 1882). Bu tanımlamaların olumlu ya da olumsuz boyutlarının insana özgü sosyo-ekonomik, kültürel ve folklorik karakterleri ekosistemin geçmişten-günümüze geçirdiği farklılaşmaları yönlendirmiştir. Açıkçası sosyo-ekonomik yaşamı kolaylaştıran, gücü somutlaştıran, yaşamı renklendiren bitkiler ve hayvanlar kuşaklar boyunca değişen temalar bağlamında kültürel evrime eklemlenmişlerdir.

Animizm, totemizm, Şamanizm gibi erken dönem inançlarıyla bütünleşen bozkır toplumları at, koyun, geyik, kurt, kartal gibi hayvanları, gündelik yaşamlarının parçaları haline getirmişlerdir. Bu bağlamda hayvanlarla, bitkilerle derin bağlar kuran Türkler, kişi adlarından zamanı tanımlamaya kadar uzanan geniş bir yelpazede doğayı sembolleştirmişlerdi (Menekşe, 2022: 85-86). Göçebe hayatın bu kültürel-folklorik öğeleri yerleşik Osmanlı ve Selçuklu geleneklerinde de devam etmiştir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde tarlaları süren, sefer organizasyonları ile ticaretin lojistik gereksinimlerini kolaylaştıran hayvanlar kârlı yatırım araçları olmalarının yanında kıtlık zamanlarının emniyet sigortasıydılar (Sunar, 2015: 192-193). Osmanlı sosyo-ekonomik yaşamında hayvanların konumunun çeşitli yasal düzenlemelerle teminat altına alındıkları da görülmüştür (Çolak, 2015a, Menekşe, 2022: 87). Örneğin yük hayvanlarına yük dışında binilmesini engelleyebilmek için hayvanların semerlerinin ortasına uçları dışa bakan çivilerin

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

yerleştirilmesi şartı getirilmiştir (Sunar, 2015: 196). Osmanlı toplumunda vahşi hayvanlara da ilgi gösterilmiştir. Gücü ve iktidarı sembolleştiren kaplan, fil, aslan gibi hayvanlar kimi zaman halk nezdinde sergilenirken kimi zaman ise diplomatik hediyeleşmelerde kullanılmıştır (Cansız, 2021: 192). Arslanhane gibi kurumlar aracılığıyla bu hayvanların günlük ihtiyaçları devlet bütçesinden karşılanmıştır. Diplomatik ilişkiler ya da talepler bağlamında hayvanların sayısının artması ya da azalması Arslanhane'nin gelişimini yönlendirmiştir (Sunar, 2018).

Osmanlı Devleti'nde sokak hayvanlarının konumu da özgündür. Yabancı seyyahlar eserlerinde halk ile sokak hayvanları arasındaki ilişkiyi sıklıkla somutlaştırmışlardır. Hans Dernschwam (1494-1568), Cristobal de Villalon (?-1588), Ghiselin de Busbecq (1522-1592), Michel de Montaigne (1533-1592), Domenico Hierosolimitano (1552-1622), Jean de Thévenot (1633-1667), Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708) , Jean-Antoine Guer (1713-1771), Baron de Tott (1733-1793), Antoine Laurent Castellan (1772-1838), Helmuth Karl Bernhard von Moltke (1800-1891), Xavier Marmier (1808-1892), Mme de Gasparin (1813-1894), gibi farklı dönemlerde yaşayan uzmanlar ve seyyahlar anılarında, seyahatnamelerinde ve mektuplarında köpeklere, kedilere, leyleklere gösterilen merhameti anlatmışlardır (Menekşe, 2022: 89-93). Örneğin, "Seyyar Ciğerciler" adı da verilen "Mancacılar" başta köpekler olmak üzere sokak hayvanlarını beslemek isteyenlerin satın alabilecekleri ciğer, dalak, yürek gibi sakatatları satarlardı (Menekşe, 2022: 94).

Klasik Osmanlı düzeninde sokakların güvenliği ile temizliğinden sorumlu olan köpekler, sonraki yıllarda çağdaşlaştırılmak istenen şehrin dokusuna uymamakla suçlanmışlardır. Modernleşmenin baskısı, köpekleri İstanbul'un yoksulluğunun ve geri kalmışlığının simgelerinden birisine dönüştürmüştür (Cansız, 2021: 195). Yüzyıl boyunca farklı yöntemlerle köpek meselesi çözülmeye çalışılmışsa da halkın bu hayvanlarla kurduğu bağ devletin hareket alanını kısıtlamıştır. (Fikriyat, 2019). "1910 Hayırsız Ada Vakası" ise modernleşmenin sokak köpekleri meselesindeki acımasız karakterini gün yüzüne çıkartmıştır. Kentin marjinal kesimlerine toplattırılan İstanbul köpekleri 1910'da Sivri Ada'ya terkedilmişti (Sunar, 2015: 224). Bütün bunlarla birlikte bazı yabancı iş adamlarının deri, kemik tozu ve gübre için köpeklerin ölülerini ülkelerine ihraç ettikleri de görülmüştür (Cansız, 2021: 197).

Türk toplumlarının hayvanlarla kurduğu bağın derin karakteri kuşlar için de geçerlidir. Kelaynak, turaç, saka, turna, yalıçapkını, kuğu, karadoğan, kızıl şahin, atmaca, kartal gibi kuşlar kültürel, folklorik değerlerle kaynaştırılmıştır. Örneğin bülbülle özdeşleşen aşık, bazen sevdiğine ulaşamadığından ağlayıp sızlarken bazen de kalbinin derinliklerinden kopan aşk ile nağmeler okurdu (Ersoylu, 2015: 12-14). Kültür tarihinin derinliklerine inildiğinde Mevlana'da, Yunus Emre'de, kişi adlarında, köy adlarında, atasözlerinde, türkülerde, ninnilerde, bilmecelerde, deyimlerde, masallarda, süslemelerde, minyatürlerde ve mimaride envaı çeşit kuşun yer edindiği görülmüştür (Akalın, 1993). Osmanlı kültüründe kuşlar saygı duyulan, merhamet gösterilen canlılar olduklarından kuşların beslenmeleri, tedavi edilmeleri ve korunmaları gibi hususlarda sosyo-ekonomik gereksinimler kadar kültürel değerler de belirleyici olmuştur (Özçakı, 2020: 480). Örneğin 1505'te inşaatı tamamlanan Beyazıt Camisi'nin vakfiyesinde kuşlar için harcanmak üzere yıllık 30 altın lira para tahsis edilmiştir. Mimar Sinan ise köyü Ağırnas'ın vakfiyesinde 260 arşın boyunda 160 arşın eninde araziyi kuşlara

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

ve diğer hayvanlara vakfetmiştir (Çolak, 2015a). Ayrıca hacı baba, hacı leylek olarak adlandırılan leyleklerin güzergâhlarına onları koruyup kollayacak vakıflar kurulmuş; kanadı kırık leyleklerin, yaşlı kargaların, sağır baykuşların bakımları için bağışlar toplanmıştır (Çolak, 2015a). Diğer yandan uğur getirdiğine inanılan, demlere konu olan, haberleşmede kullanılan güvercinler Türk toplumlarının da ilgisini çekmiştir. Selçuklular aracılığıyla Anadolu'ya giren "Selçuki ırkı güvercinler" özellikle Konya'da bulunan zengin ailelerce korunmuştur (İşçen, 2000). Kuşbazlar aracılığıyla yerli güvercinleri ihya eden Osmanlılar farklı güvercin türleri de üretmişlerdir. Örneğin "hünkari güvercinlerin" saray dışında yetiştirilmesi yasaktı. Osmanlı topraklarında güvercin yetiştiriciliğinin en yaygın olduğu il ise Diyarbakır'dı. "boranhane" adı verilen güvercin yuvalarından toplanan yıllık 8-10 tonluk gübre başta karpuz olmak üzere pek çok ürünün yetiştirilmesinde kullanılmıştır. (İşçen, 2000).

Güvercinlerin etlerinden, yumurtalarından, gübrelerinden yararlanmak için yapılan güvercinliklerden farklı olarak "kuş evleri" ise sanatsal dürtüler barındıran özgün mimari yapılardır. Selçuklular aracılığıyla Anadolu'ya giren kuş evlerinin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örnekleri Bursa ve Edirne'dedir. Osmanlı mimarisinin klasik dönemdeki gelişimine paralel olarak bu mimari doku özellikle İstanbul'da kabul görmüştür. Kuşlarla insanların gündelik hayattaki birlikteliğini yansıtan kuş evleri, XVIII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır (Özçakı, 2021: 241-244). "Kuş köşkü, kuş sarayı, serçe sarayı" gibi adlarla da anılan bu yapılar camilerin, hanların, hamamların, kervansarayların, medreselerin, şifahanelerin, kütüphanelerin, türbelerin, köprülerin, bedestenlerin ve mekteplerin diğer hayvanların ulaşamayacağı kuzey rüzgârı almayan yüksekliklerine inşa edilen özverili bir sanatın etkileyici, gözde tasarımlarıdır (Çolak, 2015b; Akalın Ş. , 2002: 472).

Kuşlar süslenme dürtüsünü de beslemişlerdir. Eski Türklerde askerlerin tolgalarının tepesine şahin kanadı takılmıştır. Osmanlı padişahlarının hizmetindeki solaklar serpuşlarındaki tüylüye turna teli, solak başılarsa balıkçıl tüyü koymuşlardır. Altay ve Sayan şamanları başlıklarında kartal tüyü bulundururken Hun ve Avar kültürlerinin mitolojik kartal figürü Selçuklulara kadar ulaşmıştır. Yeniçeriler el, kol, pazı, baldır ve göğüs gibi vücutlarının görünen kısımlarına gücü sembolleştiren kartal, şahin dövmeleri yaptırmışlardır (Ersoylu, 2015: 116-127). Padişahlar da zaman zaman kuşlara gösterdikleri özenle anılmışlardır. II. Abdülhamit, zamanında "Kuşluk-u Hümayun" adı altında teşkilat yapısıyla mali niteliği resmileştirilmiş bir kurum oluşturulmuştur. "1881 tarihli kuşluklarda mevcut hayvan tür ve adetlerine dair listede" adlı belgede 6671 hayvan arasında "güvercin, bülbül, keklik, papağan, karga, ördek, kaz, kuğu, sülün, tavuk, kanarya, hindi, tuti, kumru, angut, saka, turna" gibi kuşların olduğu görülmekte (Çakılcı, 2018: 97-99). Bağdat Köşkü Kütüphanesi'nde bulunan iki, üç asırlık bir eserin Osmanlılardaki bülbül, kanarya, güvercin, horoz, tavuk gibi canlıları tanımladığını aktaran Cevat Rüştü ise eserin Osmanlı ornitolojisinin ilk örneklerinden birisi olduğunu aktarırken talihsiz yangınlar nedeniyle benzer koleksiyonların yok olmasını eleştirmiştir: "İşte bu meşum harik o Darülulumda yetişmiş birçok eazam-ı tıbbiiyunumuzun, eski meşhur adamlarımızın vücuda getirdikleri bütün asar ve mahsulat-ı ilmiyeyi zamanına göre fenni olan bütün o mahsülat-ı fikriyeyi, alet ve edevat-ı fenniyeyi kamilen yakıp kül etmiştir" (Cevat Rüştü, 1918: 2). Yazara göre, bu birikim yanmasaydı, Osmanlı bilim adamları çalışmalarına devam edebilseydi daha

nice koleksiyonlara sahip olabilirdik. Bütün bunlarla birlikte o, Avrupalıların bize basit gelen noktalar hususundaki derin ilgilerinin nedenlerini de sorgulamıştır (Cevat Rüştü, 1918: 2).

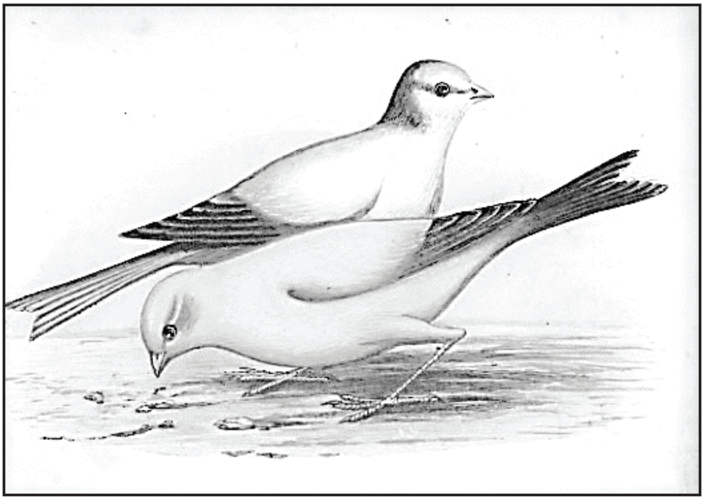
Görüldüğü üzere bozkır ile yerleşik yaşamın kültürel değerlerinin bütünleşmesi doğaya, canlılara yönelik farklı algılamalar yaratmıştır. Gündelik ve kültürel yaşamın izlerinin altındaki kuş ve hayvan algılamaları, küresel kanarya sevgisinin yerel Osmanlı değerleriyle bütünleşmesini sağlamıştır. Kanaryaların tarihi ile son dönem Osmanlı toplumunda bu hayvanlara duyulan ilgiyi analiz eden bu nitel araştırma, kültürel ve gündelik izlere odaklanmaktadır. Nitel araştırmalarda elde edilen nesneler, tanımlar, tasvirler ve metaforlar bağlamlarından kopartılmaksızın yorumlanır (Arıkan, 2013: 21; Berge & Lune, 2015: 19). Araştırma için ihtiyaç duyulan veri paketleri arşiv belgelerinden, süreli yayınlardan ve kitaplardan belgesel taramayla elde edilmiştir. Ayrıca belgesel taramanın geçerliliğinin artırılabilmesi için literatür taraması yapılmıştır. Taramalar sonrasında elde edilen veriler sınıflandırıldıktan sonra doküman analizi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013: 186). Makalede yararlanılan model ise çalışmanın konusu olan olayları, olguları, nesneleri ve bireyleri herhangi bir değişime maruz bırakmaksızın kendi koşullarında anlatan tarama modelidir (Karasar, 2011: 77-78). Makale için ihtiyaç duyulan veriler "Dergipark, Scopus, Scholar Google, TR-Dizin ve Ulusal Tez Merkezi", tarama ve indeksleme motorlarıyla "Devlet Arşivleri Başkanlığı, İslam Araştırmaları Merkezi, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, İnternet Archive, Mili Kütüphane Süreli Yayınlar Koleksiyonu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ile TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Sistemi" gibi interaktif mekânlardan elde edilmiştir. İnsanlar hakkında doğrudan veriler toplanmadığından bu çalışma "Etik Kurul Onayı" gerektirmemektedir. Araştırmanın bulguları iki başlıkta anlatılmıştır. "Kanaryanın Dünya Tarihindeki Yeri" başlığında bu kuşların biyolojik kökenleri, geçmişleri ve kültürel konumları analiz edilmiştir. "Son Dönem Osmanlı Kültür Hayatında Kanaryalar" başlığındaysa kanaryaların edebiyattaki, folklordaki, basındaki ve gündelik hayattaki yansımaları birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak irdelenmiştir.

Kanaryanın dünya tarihindeki yeri

İnsanların kuşlarla kurduğu bağ, uygarlık tarihinin sosyo-kültürel dönüşümüyle bağlantılıdır. Kuşlar, toplayıcı-avcı toplumlardan itibaren değerli kültürel temalara dönüşmüşlerdir. Yerleşik yaşam ile tarım bütünlüğünün yarattığı sınıfsal, dinsel, bürokratik farklılaşmaların seyrinde insan zihninin güce ve sevgiye duyduğu sembolleştirmeler kuşları insani tanımlamalarla iç içe kılmıştır. Kartal, şahin, doğan gibi güç ile tavuk, hindi, kaz gibi beslenmeyle somutlaşan kuşların yanı sıra kanarya, güvercin, muhabbet, papağan gibi insani duygulara seslenen kuşlar da uygarlık tarihini renklendirmişlerdir. Örneğin rengiyle, sesiyle, ahenkli hareketleriyle belirginleşen kanarya, kapitalist dünyanın kültürel ve ticari metalarından birisine dönüşmüştür. Hayvanlar aleminin "chordata" şubesinin "aves" sınıfının "passeriformes" takımına dahil olan kanarya "fringillidiae" ailesinin "serinus" cinsindendir. "Serinus Canaria" olarak adlandırılan bu canlı, adını Kanarya Adaları'ndan almıştır (İndex to Organism Names, 2022). Zengin karakteri ve uyum sağlama gücüyle dikkatleri üzerinde toplayan kanarya, başlangıçta aristokratların zamanla da burjuvazi ile orta sınıfların çekim alanına girmiştir. Kanaryalar üzerine kapsamlı bir çalışma yayımlayan Wallace'a (1904) göre, kanaryaya duyulan sevgi başlı başına bir gizem-

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057

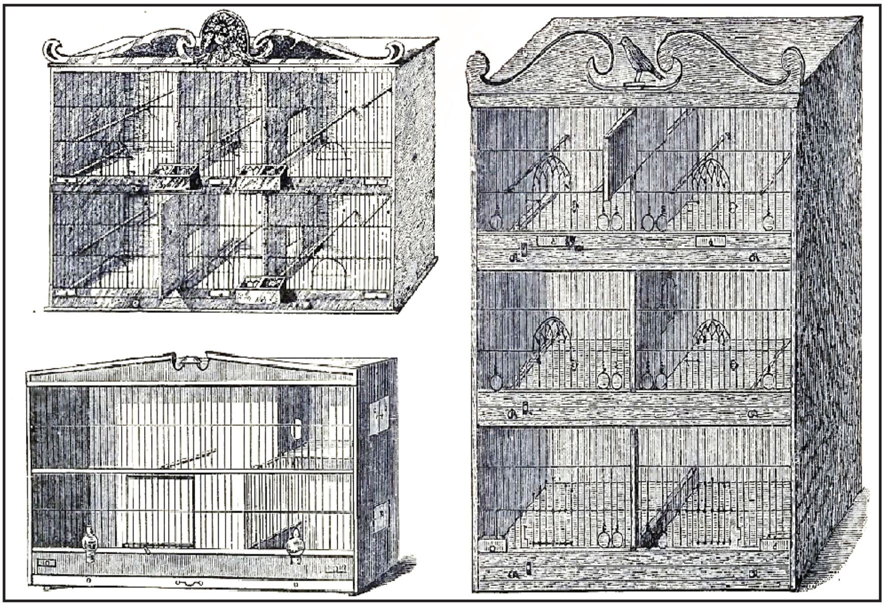
dir (s. 209). Benzer bir noktaya değinen Servet-i Fünun, onların huylarını, doğalarını, üretimlerini inceleyen pek çok kitabın yayımlanmasını bu sevgiye bağlamıştır (İmzasız, 1893: 39). Bülbüllerin ormanların hanendeleri kanaryaların ise salonların muzıkacıları olduklarını aktaran Ahmet Hamdi (1881) şunları söylemiştir: "Kanarya sevilmeye ve beslenmeye şayan bir kuştur. Kanaryalar talim olunduktan sonra kuşa mahsus olan avazı bırakıp bizim nağme ve muzıkalarımızı taklit ederler. Hatta ıslık çalmaya ve tekellüm etmeye yeltendiği gibi çalgı dolaplarıyla bir takım negamet dahi öğrenebilirler" (s.171).

Resim 1: Canaries: Their Care and Management adlı kitaptan görsel (Sayfa-1).

Kanarya Adaları haricinde Madeira ve Azor Adaları'nda da karşılaşılabilen kanaryalar sesleri ve renkleri nedeniyle ilk kez bu bölgelerin yerli halkaları tarafından beslenmişlerdir. Açıkçası Avrupalılar erken tarihlerden itibaren yeşil renkli, farklı tonlarda ötüşlere sahip kanaryalarla tanışmış olabilirler. (Arnaiz-Villene ve Ruiz-del-Valle, 2012: 4). 1402'de Kanarya Adaları'nı ele geçiren Jean de Bethencourt (1362-1425), bu tanışıklığı bambaşka boyutlara taşımıştır (Mehmet Zihni, 1913: 4). İspanya hükümdarı II. John ile Bavyera kraliçesi Elisabeth'e adalardan getirdiği güzel ötüşlü kanaryaları sunan Bethencourt, malikanelerin, şatoların, aristokratların dikkatini bu kuşa çekmiştir. XVI. yüzyılda sistematik şekilde Hollandalılar ve İspanyollar tarafından metalaştırılan kanaryalar yüksek meblağlara aranan canlılar haline gelmişlerdir. Yüzyıl boyunca Flanders, İspanya arasındaki örgütlü ticarete dâhil olan kanaryalar kısa sürede İtalyan ve Alman tüccarların da dikkatini çekmiştir (Arnaiz-Villene & Ruiz-del-Valle, 2012: 4). Kanaryalarla dolu gemilerden bir tanesinin Toskana Livorno'da batması bu canlılar için dönüm noktası olmuştur. Üremeleri ve beslenmeleri için uygun koşullara sahip olan Elbe Adası'nda hızla çoğalan kanaryaları yakalamak isteyen tüccarlar ve avcılar adaya akın etmişlerdir (Wallace, 1904: 210; Mehmet Zihni, 1913: 4). Bu arada oluşan kanarya piyasası burjuvaziyi, bu hayvanların üretimiyle ilgilenmeye de itmiştir. İtalyan, Alman ve Felemenk burjuvaları kısa sürede farklı renklerde ve seslerde kanaryalar üretmişlerdir. XVI. yüzyılın sonlarında belirginleşen İspanyol-Hollanda çekişmesinin çok sayıda Flaman aileyi Britanya'ya göç ettirmesi ise kanarya kültürünü İngiltere'ye taşımıştır (Arnaiz-Villene& Ruiz-del-Valle, 2012: 4).

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Resim 2: The Canary Book adlı kitaptan kafes görselleri (s. 21-25).

Sağlıklı kanaryaların hızlıca nasıl üretilebileceklerini ele alan ilk kitapların XVII. yüzyılın başlarında İtalya'da görülmesi, erken tarihlerden itibaren kanaryanın ekonomik getirisini somutlaştırmıştır (Arnaiz-Villene & Ruiz-del-Valle, 2012: 5). Zorlu iklim koşullarında rahatlıkla ayakta kalan, kafes yaşamına hızla uyum sağlayan, pek çok canlıya nazaran insandan daha az korkan kanarya, sömürgeci politikalar sayesinde her yere ulaşmıştır (Wetmore, 1916: 3). Kanaryaların bu uyum sağlama gücünü örnekleyen Wetmore (1916), 1909'da Midway Adası'na salınan bir grup kanaryanın sayısının 1914'te 1000 adete ulaştığını belirtmiştir (s. 4). Kanarya ticaretinin gelişimini Sabah gazetesi de konu edinmiştir. Gazetede yayımlanan "Kanarya Sergisi" adlı yazıda Alman kanarya ticaretinin Fransız kanarya ticareti karşısındaki üstünlüğüne değinilmiştir. Fransız kanaryalarının albenilerini, parlaklıkları ile dikkat çeken Hollanda kanaryalarına kaptırdıklarını aktaran yazı, günden güne artan Alman üstünlüğünü de konu edinmiştir. Örneğin 1893-1894 yılında Almanlar 400 bin franklık kanarya ihracatı yaparken Fransızların ticareti 200 bin frankta kalmıştır (İmzasız, 1894: 3). Wetmore'a (1916) göre, 1904-1914 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve İngiltere'den yıllık ortalama 300.000'den fazla kanarya ithal etmiştir (s. 3). Bütün bunlarla birlikte Wallace'nin (1904) "The Canary Book" adlı kitabı, yüzyıllar boyunca gelişen kanarya ticaretinin özgün örneklerinden birisidir. Wallace, 429 sayfadan oluşan bu eserinde kanaryaların türlerini, kafeslerini, hastalıklarını ve nasıl üretilebileceklerini bilimsel bir çerçevede anlatmıştır. Kanaryalar üzerine bu kadar geniş ölçekli değerlendirmeler yapan bir eserin kaleme alınmış olması bu hayvanların ekonomik önemlerini somutlaştırmaktadır. XIX. yüzyılda kanaryalar sebebiyle Almanlarla İngilizler arasında yaşanan rekabet de ilginçtir. Rettich (1903) "Profitable Canary Breeding: As Practised in Germany" adlı eserinde kanarya üreticileri sayısıyla, kanarya ihracatının Almanya'da niçin arttığını sorgulamıştır. Bu ülkeden yıllık 250 bin ka-

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

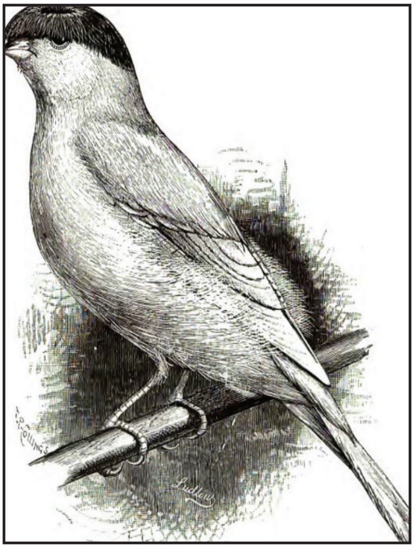
naryanın ihraç edildiğine değinen yazar, İngiliz kanarya üreticilerini uyararak Almanların kârlı yöntemlerini tanıtmıştır. Rettich (1903), Alman kanaryalarının saf ötücü niteliklerinin İngiliz kanaryalarında da geliştirilmesini istemiştir (s. 53-54).

Bu arada kanarya ticaretindeki toplumsal, kültürel farklılıklar da unutulmamalıdır. Örneğin Fransa'da açık renkli, İngiltere'de başı ve gövdesi portakal renkli, Almanya'da ise güzel melodili kanaryalar tercih edilmiştir. Servet-i Fünun bu kültürel farklılaşmayı şu şekilde aktarıyor:

> Almanya'da kuşların şeklinden ziyade sesine ilgi duyulur. Almanya'da bir kuşu bir öküzle değiştirenler ve bir kuşun sesini dinlemek için sıkıntılı yolculuklar yapmayı göze alanlar yüz elli kilometre yol gidenler vardır. İngiltere'de ise kuşun sesi, ötüşü asla dikkate alınmaz. Burada yalnız renk önemsenir. Londra'da en itibarlı kanaryanın başı ve gövdesi portakal renginde olmalı ve kanatlarıyla kuyruğun da siyah bulunmalıydı. Böyle bir kuşun kanadında veya kuyruğunda bulunan birkaç beyaz tüy hayvanın değerini düşürebilirdi. (İmzasız, 1893: 43)

Kanaryalar kapitalizmin negatif yükünden de etkilenmişlerdir. Serveti Fünun'da kanaryaları çıkmaz boyalarla boyayan, renkleri parlaklaşsın diye bibere mahkûm eden tüccarlardan bahsedilmiştir (İmzasız, 1893: 43). Kapitalizmin doyumsuz karakteri bu canlıları mâlikanelerin, köşklerin, bahçelerin ayrılmaz tüketim metalarından birisine dönüştürürken kömür madenleriyle de hatırlanır kılmıştır. İngiltere, XIX. yüzyıl boyunca maden ve fabrikalarındaki iş kazalarına çözümler aramıştır. Yüzyıl boyunca güzellikleri, sakinlikleri, neşeli şarkılarıyla evlerde, köşklerde, gazetelerde, dergilerde, şiirlerde, romanlarda yer edinen kanaryalar, yüzyılın sonlarında madenlerdeki riskleri engellemenin resmi bileşenine dönüşmüştür (Burton, 2014: 144). 1880'li yılların sonlarında bazı bilim adamları kuşların ve kemirgenlerin maden operasyonlarında kullanılabileceklerine dair fikirler geliştirirken İngiliz fizyolog John Scott Haldane (1860-1936) 1894'te düşük gaz seviyelerinden etkilenen kanaryaların madenlerde çalıştırılabileceklerini raporlaştırmıştır. Haldan'ın raporuna binaen madenciler, ölüme mahkûm ettikleri kanaryalardan yararlanarak madenlerdeki zehirli gaz oranını belirlemeye başlamışlardır. 1914 verilerine göre kanaryalar sayesinde yılda yaklaşık 800 kişi kurtarılmıştır (Burton, 2014: 146). Burton'a göre (2014), dönemin yazarları ile hayvan severlerinin kanaryaların bu tip kullanımına sessiz kalmaları oldukça ilginç bir husustur (s.148). Örneğin Wallace, geniş hacimli kitabında kömür madenlerinde kullanılan kanaryalara değinmezken, Charles Dickens (1812-1870), Wilkie Collins (1824-1889), Mary Elizabeth Braddon (1835-1915), Matthew Arnold (1822-1888) ve Elizabeth Barrett Browning (1806-1861) gibi çok sayıda şair ve yazar çukurlara, madenlere mahkûm edilen kanaryaları es geçerler. İngilizler, hükümet 1987'de 200'den fazla kanaryayı özgürleştirene kadar kömür madenlerinde kanaryaları kullanmaya devam etmişlerdir (Pollock, 2016: 389). Bu talihsiz deneyim, İngiliz gündelik hayatının deyimlerinden birisine de kaynaklık etmiştir "Canary in the coal mine (kömür madenindeki kanarya)" deyimi İngilizcede kirli bir metafor olarak "tehlikenin önden algılanabilmesi için kullanılan kişi ya da şey" anlamındadır (Burton, 2014: 156).

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Resim 3: The Canary Book adlı kitaptan kanarya resmi (s. 325).

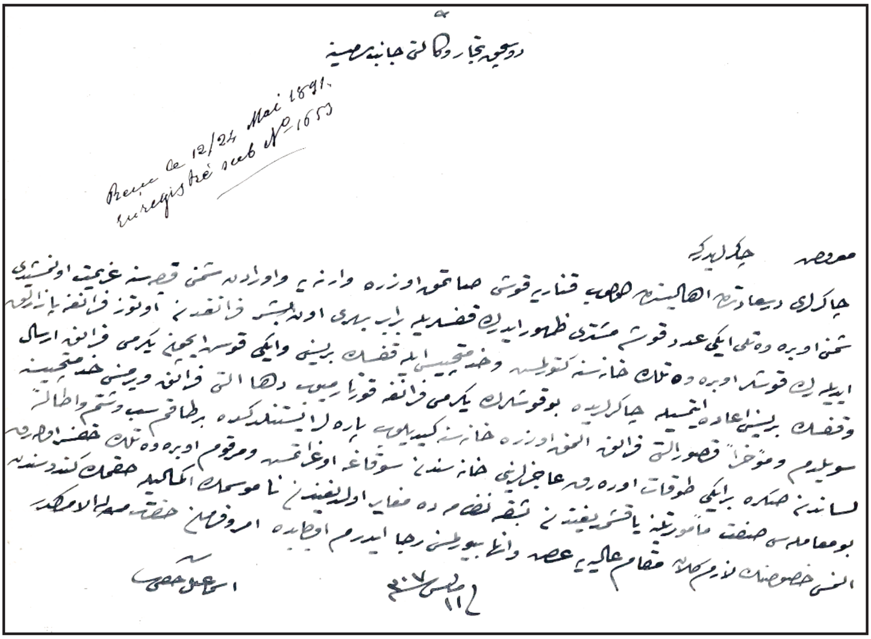
Kanaryaların türsel çeşitliği de yer yer irdelenen noktalardan birisidir. 1744'te "Beyaz Zenci Üzerine İnceleme" adlı eserini yayımlayan Fransız natüralist Pierre Louis Maupertuis (1698-1759) türsel çeşitliliği anlatırken önceden doğada bulunmayan kanarya türlerini örneklemiştir (Russ, 2011: 210). Bu noktada kanaryanın kökeninin Kanarya Adası'na dayanıp dayanmadığı sorgulanmıştır. Afrikalı toplumların erken dönemlerden itibaren adaya yerleşmiş olmaları, "Serinus Canaria'nın" "yeşil sahradan" getirilen türlerle bağlantılı olup olmadığını tartışmaya açmıştır. Anrnaiz-Villena ve arkadaşlarının (2012) araştırmasına göre, serinus türü kuşlar XV. yüzyıl öncesinde de yoğun bir çeşitlenme sürecindeydiler (s. 5). Moleküler incelemeler serinus cinsini 9 milyon yıl öncesine kadar götürmektedir. Başta Afrika olmak üzere Ortadoğu, Avrupa, Asya ve Makronezya'da serinus cinsinin 40 adet türü vardır. Çoğu küçük, ince ve çizgili olup yeşilimsi, limoni ve sincabi renktedir. Parlak bir sarı yama ile çatallı kuyruğa bu hayvanlarda rastlanır. "Serinus Striolatus, Serinus Totta, Serinus Linurgus, S. Olivaceus ve S. Thibetanus, S. Citrinelloides, S. Mozambicus, S. Gularis, S. Sulphuratus, S. Striolatus, S. Albogularis, S. Faviventris, S. Alario, S. Pusillus, S. Estherae" bu türlerin bir kısmıdır (Arnaiz-Villene ve Ruiz-del-Valle, 2012: 7-9). Wetmore'ye (1916) göre, önemli bir ticari metaya dönüşen kanaryaların tamamı Kanarya Adaları'ndan gelmiş olamazdı. Kanarya, Madeira ve Azor adalarından gelen kanaryaları "Wild Canary" olarak adlandıran Wetmore, Güney Avrupa ile Kuzey Afrika arasında özellikle Filistin-Anadolu hattında yoğunlaşan "Serin Finch" adlı türün "Wild Canary" ile karıştırılabilme olasılığını da göz önünde tutmuştur (s. 4). Vahşi kanaryanın erkeğinin sırtı zeytin esmeri, karnı yeşilimtırak sarıdır. Dişisinin ise karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu siyah, sırtındaysa daha koyu renkli çubuklar vardır. Kanaryanın farklı iklim koşullarında, farklı besinlerle, farklı ticari kaygılarla bütünleştirilmeleri yeni melezler yaratmıştır (Mehmet Zihni, 1913: 5). Avis'e (1872) göre, diğer bütün kanarya renkleri gri, sarı, beyaz, karaca, kestane renklerinden türemiştir (s. 6). XVI. yüzyıldan itibaren bu kuşların kapitalist tutkuyla kaynaştırılmaları tüccarları ve hayvan severleri farklı renklerde, seslerde yeni kafes kanaryaları üretmeye itmiştir.

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Türleşmenin İngiltere'deki genişliğini somutlaştıran Wallace (1904) şu türlerden bahsetmekte: "The Belgian, Scotch Fancy, Modern Scotch Fancy, Manchester, Yorkshire Fancy, Cinnamon, Modern Cinnamon, Evenly-Marked Cinnamon, Norwich Fancy, Modern Plainhead Norwich, Modern Crested Norwich, Lizard, London Fancy, Border Fancy, Dutch Canarie, Green Canarie, German Canarie". Kanaryaların çeşitlendirilmesi XX. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin 1930'lu yıllarda yapılan çalışmalarla kırmızı faktör kanaryalar üretilmiştir. Farklı renk tonlarında damızlık bir kanaryayla karşılaşan Hans Julius Duncker (1881-1961) kanaryadaki kırmızı genleri "Venezüella Kardinali" ile yoğunlaştırarak kırmızı faktör kanarya elde etmiştir (Arnaiz-Villene ve Ruiz-del-Valle, 2012: 6).

Son dönem Osmanlı kültür hayatında kanaryalar

Kanaryaların dünya genelinde artan popülaritesi son dönem Osmanlı gündelik hayatına da yansımıştır. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarıyla, XX. yüzyılın başlarında süreli yayınlarda, kitaplarda, arşiv belgelerinde, folklorik öğelerde kanarya sevgisi rahatlıkla izlenebilmektedir. Kanaryanın inceliğine doğan ilginin diplomatik ilişkilerden gündelik temalara uzanan geniş bir ağda yaygınlaşması, kanarya merakını Osmanlı kültürüne de taşımıştır. XIX. yüzyıla girerken yurtdışı kökenli lüks eşya siparişlerinin arasında kokulu sabunlar, gümüş yemek takımları, tüyler, şemsiyeler ve saatlerin yanında tek notada ötmeyen kanaryalar da vardı (Buturovic & Schıck;, 2009: 234-235). Örneğin 1878'de Kuşhane-i Amire kâtibi Tokatlı Mehmet Efendi yetiştirdiği bir çift kanaryayı Müsahip Sürur Ağa aracılığıyla padişaha takdim etmiştir (BOA, 1878: 1). 1903 tarihli mabeyn-i hümayun başlıklı bir başka belgede ise istenilen gömlek, av köpeği ve kanaryaların temin edildikten sonra Paris Sefareti serhademesi Lui Maran ile gönderileceği belirtilmiştir (BOA, 1903a: 1). Gündelik hayatın hediyeleşmelerinde de kanarya kullanılıyordu. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı nadir eserler deposunda bulunan "Tarihsiz k.1 1" yer numaralı mektupta hediye edilen kanaryalar için şu şekilde teşekkür edilmiştir: "3 Adet kanarya kuşu göndermişiniz Hüdablorki Bey makbule geçti pek hazzederim eksik olmayasınız hatırlamanıza haz eyledim niçin zahmete girdiniz pek hicab ederim" (İBB Atatürk Kitaplığı, t.y.). Farklı renk ve melodilerde kanaryaları barındıran kafeslerin asıldığı Osmanlı bahçelerinde, sahilhanelerinde ve köşklerinde fasıllar, sazlar, yemekler eşliğinde eğlenilirken zihinler boşaltılırdı (Abdülaziz Bey , 1995: 216-217). Boğa güreşleri, horoz dövüşleri, deve güreşleri yanında çeşitli kentlerde kanarya ötüş yarışmaları da düzenlenirdi (Özdemir, 2005: 237). Hatta "Çiçekcioğlu", "Sabatay", "Kanarya" adı verilen Musevi hokkabazlar buralarda yapılan eğlencelerde çocukları, aileleri eğlendirilirlerdi (Abdülaziz Bey , 1995: 41). Kanarya kelimesinin araçlara verildiği, unvan olarak kullanıldığı da görülmekte. Örneğin 1903 tarihli belgede Samatya Kilisesi için yaptığı damgasız harik tulumbasını kaçıran "Tulumbacı Kanarya'nın" yakalanarak gereken işlemlerin başlatılması istenmiştir (BOA,1903b). Bir başka belgede ise kanarya satıcısı İsmail Hakkı'nın uğradığı haksızlık anlatılmıştır. Tanesi 15 franktan iki adet kanarya ve iki adet kafes üzerine pazarlık yaptığını belirten İsmail Hakkı'ya, alıcı bir adet kafes iki adet kanarya için 20 frank ödemek istemiştir. 6 frank daha isteyince hakaret ve darp ile karşılaşan İsmail Hakkı, "Rusçuk Tüccar Vekaleti Canib-i Samisi'ne" dilekçe vermiştir (BOA, 1891: 1).

Resim 4: İsmail Hakkı'nın kanarya kuşu satarken uğradığı kötü muameleden dolayı hakkını aramak için verdiği dilekçe (BOA. [1891, 23 Mayıs]. *HR.SFR.04.727/95,* 1-2).

Kanaryalar, Osmanlı kahvehane kültürünün de ayrılmaz parçalarıydılar. Fikirleri, gündelik tartışmaları, eğlence biçimlerini toplumsallaştırarak hatta dernekleştirerek resmî ideolojinin sınırlarının dışına taşmasını sağlayan kahvehaneler tavla ustaları, kitap kurtları, güvercin delileri, kumar tutkunları kadar kanarya hastalarının da mekânıydı (Emiroğlu, 2000: 191). Örneğin yeni açılan bir yeniçeri kahvehanesine diğer yeniçeriler tarafından uğur getirmesi için mutlaka kanarya hediye edilirdi. Bir yeniçeri kahvehanesinde en az otuz, kırk kafes kanarya bulunurdu (Koçu R. E., 2004). Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra bu gelenek Koçu'nun (2003) aktardığına göre İstanbul berberlerine geçmiştir (s.50). Mehmed Zihni'ye (1913) göre zarafet, letafet ve ahenkleriyle mağazaları, dükkânları, hanları, köşkleri, bahçeleri süsleyen kanaryalar babaların çocuklarına eğlenceli, fenni dersler öğretebilmelerini sağlayabilirdi. Ona göre babalar kahvehane köşelerinde, kumar masalarında zamanlarını tüketene kadar saksılarda çiçekler, kafeslerde kanaryalar, kümeslerde tavuklar yetiştirebilirlerdi (s. 3). İstanbul ve İzmir'de kanaryanın folklorik bir karaktere dönüştüğünü anlatan Boratav (1984) ise vaktinde konuşamayan çocuklara dile gelmeleri için kanaryanın su kabından su içirildiğinin bilgisini vermiştir (s. 157).

Osmanlı padişahları da kuşlara ilgi duymuştur. Örneğin II. Abdülhamit, Yıldız'ın iç avlusunu oluşturan yüksek duvara, boydan boya kuş kafesleri ile vahşi hayvan kafesleri sıralatmıştır. Güvercinler, kediler, geyikler, turnalar, tavuklar, papağanlar yanında kanaryalar da padişahın ilgisini çekmiştir (Cullag, 2005: 244). II. Abdülhamit'in bu kanarya sevgisi arşiv belgelerinde de izlenebilmekte. 1893 tarihli belgede sarayda ayağı kırılan bir kanaryaya nasıl ayak nakli yapılabileceğini Doktor İbrahim şöyle anlatmakta:

> Ferman buyrulan kanarya kuşunun kırılan ayağına eğreti bir ayak Beyoğlu'nda üç gün aradım münasip bir şey bulamadım. Bu babda kulları birçok tefekkür ederek şu suretle bir çare düşündüm. Saray-ı Hümayun'daki teşrihhanede mevcut dolma kanarya kuşlarının ayaklarından bir tanesini eğreti olarak ayağı kırılan kuşa raptedebilirim. Eğreti bir ayak olmuş olur bu münasip görülmediği surette Tamirhane-i Hümayunlarında ince platin telden pençe şeklinde kullarının tarifi üzere eğreti bir ayak imal edebilirsem arzu olunduğu zaman çıkarılıp yine takılabilir… (BOA, 1893, s. 1)

İrtem (2004) ise şu ilginç anıyı paylaşmakta:

Abdülhamit'in iyi eğitilmiş bir kanaryası varmış. Reşad Efendi'nin bir ziyareti esnasında bu kanarya salona getirilir; Reşat Efendi'nin gözüne ilişir, ilişmez düşüp ölür! Veliahdın diğer bir ziyaretinde birlikte ahıra giderler. Abdülhamid, arabaya tek koşulan güzel ve kıymetli bir atını kardeşine gösterir. O akşam at birden bir ölüverir. Abdülhamit'in Reşad Efendi'nin göz isabetinden kurtulmak için üstünde mavi boncuk taşıdığı gibi kendi çocuklarına da böyle birer boncuk bulundurmağı tembih ettiği söylenirdi. (s. 32)

> Arşiv belgelerinde kanarya yemleri hakkında bilgiler de vardır. 1861 tarihli belgede Sardunyalı bir tüccar ihraç ettiği kanarya yeminden alınan verginin makul bir noktaya çekilmesini istemiştir (BOA, 1861a: 1). Konu hakkında şunlar aktarılıyor: "Sardunyalı pazarganın harice ihraç ettiği kanarya yemi rüsumattan dolayı gümrük emanet-i celilesiyle muhabereyi şamil olan tezkere-i senaveri manzur-ı valaları buyrulmak üzere leffen irsal kılınmış olmağa iktizasının serian icrası mütevakkıf himem behiyyeleridir" (BOA, 1861b: 1-2). 1899 tarihli belgedeyse palamut, kestane tohumu, kanarya yemi ve krom madeni almak isteyen İngiliz tüccarların sahtekâr komisyonculardan nasıl korunabilecekleri irdelenmiştir (BOA, 1899: 1).

Kanaryalar Osmanlı edebiyatının da çekim alanındaydılar. Mehmet Enis Bey (1891) "Kanaryası Ölmüş Bir Masume'ye" adlı yazısında bir kız çocuğunu teselli etmiştir. Sarı telli bir kafesteki açık sarı renkli, güzel ötüşlü bir kanaryayı anlatan Fehmi ise düşünceli halini sezen hayvancağızın hüzünle karışık nağmeler seslendirmesine şaşırmıştır. Kanaryanın albenisinin diğer kuşlarda olmadığını iddia eden Fehmi (1891), türlü türlü şarkılar, çalgılar, melodiler yaratabilen insanın bile o sesi taklit edemeyeceğini şunlarla ifade etmiştir:

> Bir müddet daha semaimi onun o tatlı terennümüne vakfettim. O mussırane öttükçe bende müteessirane dinliyordum. Dinleye dinleye kalbimde gayet lezzetli bir şevk ve darb husule geliyor, husule gelmekle de iktifa etmeyip gittikçe tezayüd eyliyor, tezayüd ede ede öyle bir halet-i vecde varıyordu ki kendimi zabt edebilmek müteassir idi. O müteassirliğin akıbeti elden ihtiyarı giderek vücudum harekete, lisanım vadi-i üzlette gezinmeye başlamıştı. Biraz sonra derunumu ali bir tefekkkür ihata etti. (s. 62)

Diğer yandan "Kanaryacığım" başlıklı bir şiir yayımlayan A. Nadir (1896) şiirine kuşu şu şekilde yansıtmaktadır: "Kafese girdi zerrecik gözünü/Göğe doğru çevirdi ah bakıyor/Bana göstermiyor güzel yüzünü/Gagasından cıvıltılar akıyor/Sanki bütün şikâyet eyleyecek/Yok cicim gel darılmasın gözlerim/Daha yemlikte bitmedi yiyeceğin" (s. 982). Kanarya, dönem çocuk dergilerinde de unutulmamıştır. Çocuklara Mahsus Gazete'de

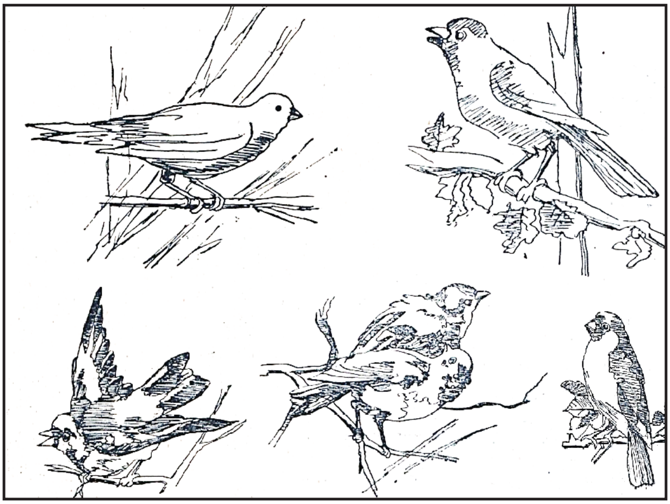
ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

1904'te yayımlanan "Kanarya Kuşu" adlı hikâyede kanarya isteyen çocuğa annesinin itaat ve sabrı öğretmek için verdiği görev anlatılmıştır. Annesinin sözünü dinlemeyen çocuk hikâyenin sonunda kanaryaya sahip olamaz (M.Ragıp, 1904: 41). Edebi yazılarda kanaryaya yönelik olumsuz bakış açıları da söz konusudur. Ötmemekte ısrar eden bir kuşun anlatıldığı "Kanarya" başlıklı yazıda kanaryayla sahibi arasındaki uyumsuzluk analiz edilmektedir. Yazar, yemlerini etrafa saçan, bisküvi yerine bisküvinin sarkıtıldığı ipi kemiren, suluğu banyo zannedip içinde yıkandıktan sonra o suyu içen, tellerine asılmış yeşillikleri oyuncak haline getiren, tünekten tüneğe seri şekilde atlayarak baş döndüren, kanaryasından şikâyetçidir (İmzasız, 1910: 179). Kanaryasından kurtulmak isteyen yazar şunları da eklemekte: "Ötmemekte daima ısrar eden bu kuştan pek çabuk usandım ve bir gün pencereden salıverdim. Halbuki o kaçmayı bile unutmuş, el ile tutulabilecek bir halde. Ah eğer biri tutar da bana getirirse asla böyle bir kuş tanımadığıma yemin etmekten başka çarem yok" (İmzasız, 1910: 180). Çocuklara Rehber Mecmuasında yayımlanan mektupta ise bir kanaryanın ağzından bu kuşların insanlara karşı neler hissettikleri detaylandırılmıştır. Kanaryaların dillerinin tatlığını seven insanların, kanaryaların ötüşlerindeki gerçekleri algılayamadıklarını iddia eden mektup, bu kuşların hislerine tercüman olmak istemiştir. Mektubu yazan kanarya, çok da fazla albenisi olmadığına inandığı kanaryaları, bu kadar sevgiye rağmen insanların neden kafeslerde tuttuklarını sorgulamaktadır (Sarıca, 1898: 1). Önceden bu durumu misafirperverliğe yakıştıramayan kanarya, fikirlerinin nasıl değiştiğini şu şekilde anlatıyor:

> Yırtıcı hayvanlardan, kedilerden muhafaza eyliyor, yiyeceğimizi, içeceğimizi bol bol veriyorlar. Fazla olarak talim ve terbiyemiz için refakatimize musikişinas bir muallim tayin ettikleri bile oluyor. Hakkımızda methiyeler yazıyor, tüyümüzün rengini, sadeliğini sesimizi hoş gösteriyorlar. Bunlardan büyük nimet şayan-ı teşekkür iyilik olur mu? Bu kadar iyiliğe mukabil kendilerini azıcık eğlendirmekle çok bir şey mi yapmış oluruz? (Sarıca, 1898: 1)

Bütün bunlarla birlikte kanaryaların bakımı noktasında yapılan haklı uyarılar da gözden kaçmamaktadır. 1893 tarihli "Kanarya" adlı eserde bu hayvanların üretimiyle ilgilenen hayvanseverlerden özen, itina ve sabır göstermeleri istenmiştir. Çiftleşme ve üreme sürecinde bilinçsiz kişilere teslim edilen kanaryaların ilgisizlik nedeniyle yumurtalarını, yavrularını telef edebileceklerini hatırlatan yazar, bakılamayacaksa bu narin canlılara zarar verilmemesini hatırlatmıştır (M.Ayn, 1892/1893: 22). Şehbal'de de kanaryalara özen gösterilmesi beklenmiştir. Dergi, gagasıyla tellere vuran hayvanların kendilerini zehirleme olasılığını göz önünde bulundurarak boyalı kafeslerin zararları hakkında uyarmıştır (Şehbal, 1910: 447). Çocuklara Mahsus Gazete'de de beslenme ve hastalıklardan hareketle benzer uyarılar sunmuştur. Avrupa'daki hasta kanaryaların yüzde yetmişinin basit rahatsızlıklar nedeniyle telef olduklarını hatırlatan gazete, meraklılarından bu kuşları hakkıyla tanımalarını istemiştir (İmzasız, 1905: 749-750).

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Resim 5: Kanarya Meraklılarına Rehber adlı eserden farklı türde kuş görselleri (Sayfa 29-31).

Osmanlı gündelik yaşamında, kanarya türlerinin İngiltere ya da Almanya'daki kadar karmaşık olmadığı söylenebilir. Kanaryaları anlatan Osmanlıca kitaplarda "Adi Kanarya, Saksonya Kanaryası ve Hollanda Kanaryası" olmak üzere üç ana türden bahsedilmiştir. Kanarya meraklılarının en sevdiği tür olan Hollanda kanaryası boynu, kuyruğu, bacakları ve sesiyle görünürleşen ahenkli bir türdür. Diğer kanaryalara göre, daha kibar olan bu türün beslenmesine ve ortam koşullarına hassasiyet gösterilmeliydi. Osmanlı piyasasında en fazla tercih edilen türün Hollanda kanaryası olduğunu aktaran Mehmet Zihni (1913), adi kanaryaların 30-40 kuruşluk fiyatının yanında bu türün 150-200 kuruşa alıcı bulabildiğini aktarmıştır (s. 8). Makbulü yaldızlı sarı renk olan bu kibar canlının kafesi cereyandan uzak, ılık, sigara içilmeyen mekânlarda olmalıydı (Hakkı Mahmut, 1923: 7). Saksonya kanaryası Osmanlı gündelik yaşamında Alman kanaryası olarak da tanınmıştır. Hollanda kanaryasından daha kısa olan bu tür, geniş göğsüyle belirginleşmiştir. Hakkı Mahmut (1923), diğer türlere göre, sesi daha kuvvetli olan Alman kanaryasının tek bir makamda ötmesinin meraklılarını usandırabileceğini de hatırlatmıştır (s. 7). Kanarya üretimi ve ticaretindeki yüzyıl sonunda artan Alman üstünlüğü dönem Osmanlı süreli yayınlarında da izlenebilmektedir. Almanya'da yıllık 300 bin ile 500 bin arası kanarya üretildiğinin bilgisini veren Necip Asım, başta Andersberg olmak üzere Turing ve Berlin'de üretilen kanaryaların Almanya'nın ihtiyacını karşıladıktan sonra Rusya, Belçika, Fransa, ABD ve İngiltere'ye satıldığını belirtmiştir (Necip Asım, 1885: 4).

Asıl ırklarının özelliklerini yer yer barındıran adi kanaryaların bazılarının sesi usandırıcıyken bazılarının sesi ise oldukça latiftir. 1913 verilerine göre terbiyesi oldukça zor olan adi kanaryaların dişisinin fiyatı 5-10 kuruş, erkeğin fiyatı ise 30-40 kuruştur (Mehmet Zihni, 1913: 7). Dönem kitaplarında hangi kanaryaların daha dayanıklı oldukları da irdelenmiştir. Binbaşı Minas'a (1893/1894) göre sırtı keten kuşu gibi esmer veya sincabi kır renkte, karnı florya kuşu gibi sarıca yeşilli, gözleri koyu esmer olan kanaryalar en kuvvetlileridir. Gözleri kırmızı olan sarı ve beyaz kanaryalar ise en narinleridir (s. 3-4). Minas, XIX. yüzyılın sonlarında makbul görülen kanaryanın tarifini şu şekilde yapmıştır:

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

> Şimdilerde Avrupa'da en ziyade makbul olan kanarya başı ile beraber vücudu beyaz veya sarı ve alelhusus başı tepeli ve kanatları ile kuyruğu kola renkli olanı ve ikinci derecede bulunan kanaryada başı ile vücudu altın sarı ve kanatları ile kuyruğu siyah veyahut hiç olmazsa sincabi siyah bulunanıdır ve bunlardan sonra başı ile kürdani sarı ve vücudu sincabi veya siyahça olanlar ve başı tepeli ve siyahça veya yeşil, vücudu sarı bulunanlar vardır ve bir de vücutları gayr-i muntazaman benekli ve alaca olanlar vardır ki pek ol kadar meriyye olmayıp yek renk olan yani beyaz ve sarı ve sincabi ve esmer sincabi kanaryalara akrandır (s. 4-5).

Kanaryaların renkleri Servet-i Fünun'da da irdelenmiştir. Buna göre ormanlarda yaşayan türler çoğunlukla yeşil ya da sincabi renktedir. Dergi, bu iki renk yoğunluğu haricinde yeşil portakal, sincabi kestane, beyaz, sarı ve kertenkele çizgili renklerden de bahsetmektedir. İklimin, coğrafyanın hayvanların renklerini belirlediğini aktaran yazıya göre, uygarlaşmanın değişken olanakları da kanaryaları farklılaştırmıştır (İmzasız, 1893: 41-42). Bu arada kanaryalar ile diğer kuşlar arasındaki melezlenmeye de değinilmiştir. Örneğin kanaryalarla saka kuşları çiftleştirildiklerinde ensesi gümüşi beyaz, gagasını oluşturan tüyleri turuncu, boynu kar gibi, sırtı siyah çizgili esmer sincabi, kuyruk sokumu beyaz, kuyruğunun üst tüyleri siyah ve kenarları sarı, gagasının ucu siyah, pençeleri beyaz kanaryalar elde edilebilirdi (Minas, 1893/1894: 6). Ahmet Refik (1893) ise kanaryalara benzediğini belirttiği iskete kuşlarını hatırlatmıştır. Açık sarı kanatları, düz sarı başı, gözlerinin etrafındaki hafif kırmızıca sarı renkleriyle dikkat çeken bu dilber, sevimli kuş bahçelerin, bağların, ağaçların misafiridir (s. 133).

Resim 6: Kanarya Meraklılarına Hediye adlı eserin kapağı.

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Son dönem Osmanlı yayın hayatında kanaryaların beslenmelerine, sağlıklarına ve üretilmelerine odaklanan kitaplar da yayımlanmıştır. 1893'te M. Ayn, maarif nezaret-i celiyesinin ruhsatıyla "Kanarya" başlıklı bir eser çıkartmıştır. "Kanarya Kuşlarının Usul-i Teksiriyle Terbiye ve Beslenmeleri Hakkında Malumat-ı Müfideye Camidir" alt başlığına sahip olan eser, 23 sayfadır. "Kanarya Kuşlarının Çiftleştirilme Mevsimi, Kaç Yaşındaki Kanaryadan Güzel Yavru Alınabilir, Kanaryaların Çifthaneye Konulacakları Esnada İktiza Eden Tedabir, Kanaryalar Yumurtaya Yattıkları Esnada İktiza Eden Tedabir, Kanarya Yavrularına Verilecek Yem, Çiftehane, Salma, Salmaya Konulacak Kanaryalar Hakkında Bazı Malumat, Kuşların Yumurtalarının Bozuk Olup Olmadığını Anlamak, Kuşların Tüy Değiştirme Zamanıyla Bu zamanda İcra Olunacak Tedabir, Kanarya İle Diğer Cins Kuşları Çiftleştirmek, Kuşlara Arzi Olan Hastalıklar İle Usul-i Tedavisi, Netice, Tenbih" konu başlıklarından oluşan eserde yazar uyarılar ve önerilerde bulunmuştur. Örneğin, eserde yumurtlama süreci ve sonrasında dişi kanaryayla yeni doğan yavruların nasıl beslenebileceği şu şekilde anlatılmıştır:

> Kuşlar çiftehaneye konuldukları zamandan itibaren kanarya yeminin içine bir miktar kenevir konulur. Ve iki günde bir defa iki gün hindiba veya salata temizce yıkanıp bir ip ile çiftehanenin ön tarafındaki teline asılır. Ve dişi kanarya yumurtada yattığı esnada her gün bir tane taze tavuk yumurtasını suda haşladıktan sonra ince telden mamul bir rende ile akını ve sarısını beraber olarak rendeleyip ve küçük tabak içine koyup çiftehanenin içinde münasip bir mahale koymalı ve günde iki defa bir sabah bir öğlen taze olarak yemlerini değiştirmelidir. (M.Ayn, 1892/1893: 9-10)

Bir başka kanarya temalı kitap, 1894'te yayımlanmıştır. Minas tarafından çıkartılan bu eserin adı "Kanarya Meraklılarına Hediye'dir". "Kanarya, Kanarya Mesakini, Kafeslerin Gıdası, Tenasül, Kanarya Hastalıkları, Kanaryaların Evsafı" bölüm başlıklarına sahip olan eser 30 sayfadır. Yumurtlama sürecinde dişi ile erkek kanarya arasındaki ince çizgi eserde şöyle anlatılmıştır:

> İyi erkek kanarya zi-kıymet olup her yerde de mebzul değildir. Bazı erkek kanaryalar gevşek ve mağmur ve daima mükedder olarak ender öterler ve dişiler hakkında bi-kayd ve bi-fütur olmaları hasebiyle dişiler öyle erkeklerden hoşlanmazlar. Bazıları dahi o kadar hadid olurlar ki dişilerini ve bunların yavrularını döverler hatta telef bile ederler. Bazıları dahi gayet haşarı olduklarından dişileri kuluçkaya yattıkları zamanda kovalarlar folluğu parelerler ve yumurtaları kırarlar. (Minas, 1893/1894: 11)

Enderuni Mehmet Muhiddin'in (1899/1900) "Kanarya Yetiştirmek Usulü" adlı eseri ise oldukça kısadır. Maarif Nezareti'nin ruhsatıyla yayımlanan 8 sayfalık çalışma alt başlıksız 7 maddeden oluşmaktadır. Yazar, eserinin amacının kanarya beslenmesi ve üretilmesi hakkındaki kulaktan kulağa dolaşan hatalı bilgileri düzeltmek olduğunu aktarmıştır (s. 2). 1911'de Maarif Nezareti'nin ruhsatıyla "Kanarya Yetiştirmek" adında 24 sayfalık bir başka eser daha çıkartılmıştır. "Kanarya, Kanaryaların Meskeni, Kanaryaların Gıdası, Tenasül, Kanaryaların Hastalıkları, Kanaryaların Evsafı" başlıklarından oluşan eserle Binbaşı Minas'ın "Kanarya

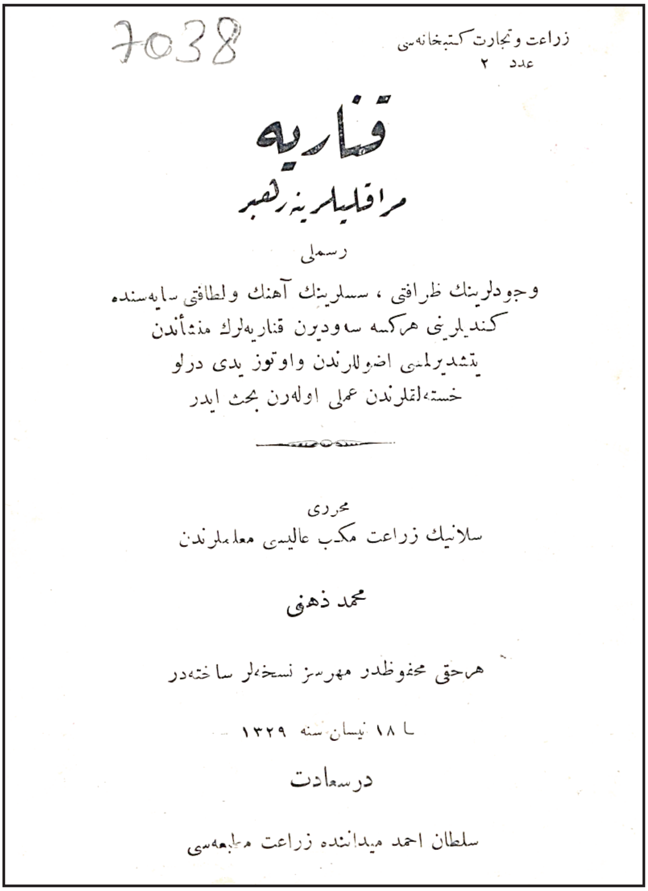
ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Meraklılarına Hediye" adlı eseri neredeyse birebir aynıdır. İki eserde Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılmıştır. 1911 tarihli eserin dizgicisi Hüseyin Arif, yayıncısıysa Sadakat Kitabevi sahibi Mustafa'dır (Hüseyin Arif, 1910/1911). Matbaanın aynı eseri belli aralıklarla iki farklı yöntemle basması dikkat çekicidir. Açıkçası Minas'ın metni kelime oyunları, değiştirilmiş istatistiki veriler ve Latin harfli bilimsel kelimeleri yazmamak gibi yöntemlerle yeniden basılmıştır.

Mehmet Zihni'nin (1913) "Kanarya Meraklılarına Rehber" adlı kitabı konu hakkındaki kapsayıcı çalışmalardan birisidir. 49 sayfadan oluşan eserde 10 adet görselle zenginleştirilmiş sistematik başlıklar söz konusudur. "İfade, Kanaryanın Mensup Olduğu Familya-Menşei, Baladaki Irkların Huyları, Kanarya Meskeni, Yetişkin Genç Kanaryaları Beslemek Usulü, Kanaryanın Üretilmesi, Yuvalar, Çiftleştirme, Birçok Dişileri Bir Erkekle Çiftleştirmek, Yumurtlama, Kuluçka, Kanarya Cinslerini Tanımak Usulü, Yavruların Daha Yaşlısını Tanımak Usulü, Kanaryanın Diğer Nevi Kuşlarla Tasalüb ettirilmesi, Kanaryanın Hastalıkları Çareleri" ana başlıkları haricinde çalışma, kanarya hastalıklarının nedenleri ile tedavi yöntemlerine verdiği önemle de somutlaşmakta. Eserde sırasıyla anlatılan hastalıklar şunlardır: "Çıban veya yaralar, Ağız Kabarcığı veya Sivilcesi, Nefes Darlığı, Kanın Bedeni Besleyememesinden Mütehasıl Zaafiyet, Kuyruk Sokumu Sivilcesi, Nezle, Ağız ve Boğaz Yaraları, Bacak Sinirlerinin Çekilmesi, İnkıbaz, İshal, Bağırsak hastalığı, Ateş-Nöbet, Semizlik, Ses Kısıklığı, Emraz-ı Sariye-Bulaşıcı Hastalıklar, Sara illeti, Yalancı Tüy Dökümü Hastalığı , Kuş Şişmesi, Bacak Kırılması, Uyuz, Ayak Tutukluğu , Kabuksuz Yumurta, Hazımsızlık, Köşeklik-Dermansızlık, Maraz-ı Aşk, Ayak hastalıkları, Göz Hastalıkları, Bit Hastalığı, Tüy Değiştirme veya Tüy Dökme, Dil Altı Hastalığı, Verem, Şişkinlik, Kütleme Hastalığı, Boyun Tutukluğu ve Ağrısı, Soğulcan, Yumurtlayamamak Hastalığı" (Mehmet Zihni, 1913). Mehmet Zihni (1913) veremin kanaryadaki etkilerini şu şekilde aktarmıştır:

> Alameti: kuş yem yemez yahut az yer. Az vakitte çok zayıflar. Karnının altı pek şişkin olur. Bu hastalığa meydan olan kuşun kurtulması ümitsizdir. Mezkur hastalık ekseriya tedavi edilemeyen diğer hastalıkların netice-i tabiyesi olarak zuhur eder. Çaresi hastalığın henüz başlangıcında iken kuşa şeker ve ezilmiş daneden ibaret serinletici gıdalar vermek hastalığı büsbütün durdurmak veyahut hiç değilse şiddetini azaltmaktır…. (s. 45)

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

7038

زراعت و تجارت کتبخانه‌سی
عدد ۲

قناریه
مراقلیلرینه رهبر

رسملی

وجودلرینک ظرافتی ، سسلرینک آهنک و لطافتی سایه‌سنده
کندیلرینی هرکسه سودیرن قناریه‌لرک منشأندن
یتشدیرلمسی اصوللرندن واوتوز یدی درلو
خسته‌لقلرندن عملی اوله‌رق بحث ایدر

محرری
سلانیک زراعت مکتب عالیسی معلملرندن

محمد ذهنی

هرحقی محفوظدر مهرسز نسخه‌لر ساخته‌در

۱۸ نیسان سنه ۱۳۲۹

درسعادت

سلطان احمد میداننده زراعت مطبعه‌سی

Resim 7: Kanarya Meraklılarına Rehber adlı eserin kapağı.

Bu basma eserler haricinde yazma eserler de söz konusudur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda "598.8 KAN" yer numarasında "Kanarya" başlıklı bir yazma eser bulunmaktadır. El yazısıyla kaleme alınan söz konusu eserin cildinde N.Taymaz ismi görülmekte. Zengin içeriği ve yoğun konu anlatımlarıyla belirginleşen eserde künye bilgileri ve giriş olmadığından basım tarihi, basım yeri gibi tanıtıcı verilere ulaşılamamaktadır. 309 sayfadan oluşan çalışmanın özgün ya da çeviri bir eser olup olmadığı netleştirilememekle beraber 281. sayfadaki "Kanarya Doktoru" başlıklı bölümün altındaki "Almancadan" ibaresi dikkat çekmektedir (N.Taymaz, t.y: 281). Kanarya ötüşlerinden, yeni tür kanaryalar üretme yöntemlerine kadar oldukça özgün temaları irdeleyen bu çalışma, Osmanlı son döneminde bazı çevrelerin küresel kanarya ticaretinden pay almaya niyetlendiklerini göstermekte. "Gulugululu ötüş, derin ötüş, çıngıraklı ötüş, davudi ötüş, ıslık gibi ötüş, su gibi ötüş, geveze ötüş, flüt gibi ötüş, makaralı ötüş, kurbağa ötüşü, yılan sesi ötüşü, karatavuk ötüşü, su akışı ötüşü, çıngırak ötüşü, düdük ötüşü" eserde anlatılan kanarya ötüşleridir (s. 87-89). Ayrıca çalışmanın 171-186 aralığındaki sayfalarında yuğun genetik tanımlamalar da yapılmaktadır.

Sonuç

Doğa'nın bir parçası olan insan, zihninde yarattığı doğadışılığı doğayı tanımlayabilmek için kullanmıştır. Böylece doğa, kendi doğallığının süzgecinde kendi zamansal akışında yol alırken dışarıdan bir gözün belirgin, mekanik ve estetik yaratımlarıyla bütünleşmiştir. Doğa karşısındaki güçsüzlüğünü doğadan elde ettikleriyle çözümleyen, folklorik, estetik, kültürel gelenek ve değerlerini doğadan aldıklarıyla kaynaştıran, her türlü sosyo-ekonomik gelişiminde hâlâ doğaya mahkûm olan insan, doğanın haylaz çocuğudur. Kuşkusuz insanın doğayla kurduğu bağın derin niteliği hayvanlarla da iç içedir. Yerleşik yaşamla daha geç tanışan Eski Türkler hayvanlarla güçlü sosyo-ekonomik ve kültürel bağlar şekillendirmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı birikimlerine de yansıyan bu bağlar farklı örneklerde izlenebilmektedir. Çeşitli fermanlarla binek hayvanlarının korunma altına alınması, Mancacılar gibi mesleklerin ortaya çıkması klasik düzende hayvanlarla kurulan bağları somutlaştırmaktadır. Elbette ki "1910 Hayırsız Ada Vakası" gibi insan-hayvan ilişkilerini zedeleyen olumsuz misallerin olduğu da unutulmamalıdır. Osmanlı gündelik ve kültürel yaşamının hayvanlarla kurduğu bu ilişki, kuşlar söz konusu olduğunda daha da derinleşmiştir. Sembolleştirilen pek çok kuş türkülerde, bilmecelerde, deyimlerde, masallarda, süslemelerde ve minyatürlerde yer edinmiştir. Leyleklerin geçiş yollarına kurulan vakıflar, kuşbazlar tarafından yetiştirilen güvercinler, kuş merakıyla tanınan hükümdarlar geçmişten günümüze yansıyan değerlerdirler. Osmanlı askerlerinin elbiselerindeki kuş tüyleri ile vücutlarındaki kuş dövmeleri gücün ve masumiyetin simgeleridirler. İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük kentlerin camilerine, medreselerine, şifahanelerine, türbelerine yapılan kuş evleri ise merhametin mimariyle bütünleşen eşsiz değerleridirler. İşte bu kuş merakının ve sevgisinin aktarıldığı canlılardan bir tanesi de kanaryadır.

Zengin bir tarihi birikime sahip olan kanaryalar, sesleri, renkleri ve ahenkleri ile insani duyguları güçlendirmişlerdir. XV. ve XVI. yüzyıllarda yaşanan keşif hareketleriyle gündelik hayata dahil olan serinus cinsinin bu sevilen oyuncuları, insanoğlunun Avrupa merkezli dönüşümüne tanıklık etmişlerdir. İlk kez Kanarya Adaları'ndan getirilen bu kuşlar, kısa sürede Avrupalı aristokratların evlerini ve bahçelerini süsleyen lüks tüketim metalarına dönüşmüşlerdir. Bu kuşlara duyulan merakı canlı tutan Avrupalı maceraperestler ve tüccarlar, XVI. yüzyıldan itibaren zengin bir kanarya piyasası oluşturmuşlardır. Başlangıçta İspanya ve İtalya'da hayat bulan bu piyasa, kapitalizm ve burjuvazinin günden güne belirginleşen kuralları sayesinde Hollanda ve İngiltere'de de yoğunlaşmıştır. Sonraki yıllarda bu kuşların avlanmalarından ziyade üretilerek satılmalarına odaklanan Avrupalılar, sömürgecilik sayesinde kanarya kültürünü gittikleri yerlere yaymışlardır. Açıkçası, insani duyguları şenlendiren kanarya kısa sürede kapitalist ticari ağların gelişen boyutlarının belirgin metalarından birisi haline gelmiştir. Kanaryalara duyulan bu sosyo-kültürel ilgi XIX. ve XX. yüzyıllarda yazılan kitaplarda da rahatlıkla izlenebilmektedir. Kanaryaların çeşitlerini, üretimlerini, kafeslerini, hastalıklarını, beslenmelerini ve çiftleşmelerini konu edinen geniş hacimli kitapların yazılması kanarya merakının duygusal ve mekanik karakterlerini somutlaştırmaktadır. Bütün bunlarla birlikte kanaryaların dikensiz kafeslerde yaşadıkları düşünülmemelidir. Kapitalizmin vahşi karakteri, İngiltere'de kanaryaların kömür madenlerinde dedektör olarak kullanılmalarında olduğu gibi yer yer acımasız örnekler de sunmuştur.

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

Osmanlı gündelik ve kültürel hayatında da kanaryaların belirgin bir yeri vardır. Kaynaklarda tespit edilen veriler kanaryaların gündelik ve diplomatik hediyeleşmelere, unvanlara, vergilere ve tartışmalara konu olduklarını göstermektedir. Özellikle kahvehanelerinde mutlaka kanarya bulunduran, mekânlarına bu kuşların hediye edilmesini bekleyen yeniçeriler, ilginç bir noktadadır. Kanaryalar, II. Abdülhamit gibi padişahların da ilgisini çekmiştir. II. Abdülhamit'in ayağı kırılan kanaryası için aranan çözümler arşiv belgelerine yansımıştır. Kanaryalar edebiyatın da çekim alanındadırlar. Kanaryaları içeren şiirler, hikâyeler, mektuplar yazılırken bu narin hayvanlara dikkat edilmesi için uyarılar da yapılmıştır. Avrupa'dakiler kadar gelişkin olmasa da kanaryalar hakkında kitaplar da yayımlanmıştır. Bu kitaplar sayesinde kanarya meraklıları bu kuşların beslenmeleri, hastalıkları, çiftleşmeleri ve üretilmeleri hakkında temel bilgilerle tanışmışlardır. Taymaz'ın basılmayan elyazması ise özgün bir konumdadır. Kanaryalar hakkında yazılan bu hacimli, bilimsel çalışma, dünya kanarya piyasasından pay almanın arzulandığını göstermektedir. Bütün bunlarla beraber geçmişten günümüze uzanan bu kanarya sevgisinin Türkiye'nin büyük futbol kulüplerinden olan Fenerbahçe ile bütünleştirilmesi bambaşka bir husustur. Kanaryalara yönelik küresel ve yerel insani algılamalar bu bütünleşmenin nedenlerini belirginleştirse de zaman ve mekânda ölçeği genişletilmiş çalışmaların daha güçlü bağları aydınlatabileceği aşikârdır. Diğer yandan doğayla, çevreyle kurulan bağların sosyo-kültürel nitelik ve niceliklerini somutlaştıran kapsamlı tarih çalışmalarına gereksinim duyulduğu da unutulmamalıdır.

Yazarların katkı düzeyleri: Bu makaledeki yazar ortak ölçüde çalışmanın hazırlanması, veri toplanması, sonuçların yorumlanması ve makalenin yazılması aşamalarına katkı sağlamıştır.

Contribution Rates of Authors to the Article: Authors in this article contributed to the 50% level of preparation of the study, data collection, interpretation of the results and writing of the article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı adet, merasim ve tabirleri*. Tarih Vakfı Yurt.

Ahmet Hamdi. (1881, Temmuz 28). Kanarya. *Çocuklara Arkadaş*, 1 (8), 171-172.

Ahmet Refik. (1893, Eylül 21). Ekalim-i mutedile kanaryası. *Maarif*, 133-134.

A.Nadir. (1896, Temmuz 23). Kanaryacığım. *Malumat*, 2 (44), 982.

Akalın, L. S. (1993). *Türk folklorunda kuşlar*. T. C. Kültür Bakanlığı.

Akalın, Ş. (2002). Kuşevi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı, 472-473.

Alabaş R., ve Yinilmez Akagündüz S. (2021). The ethical value of human and environmental relations: the place of environmental ethics in geography curriculum and textbooks in turkey. *İnternational Journal of Education and Scientific Researches*, 5(16), 1851-1906. http://dx.doi.org/10.35826/ijetsar.388

Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*. Nobel.

Arnaiz-Villene, A., Areces, C., & Ruiz-del-Valle, V. (2012, Mayıs). El origin de los canarios. *Ornitología Práctica* (53), 3-11. https://www.academia.edu/38957732/El_ori_gen_de_los_Canari_os

Avis, R. (1872). *The canary: Its history, varieties, management and breeding*. London: Groombridge and Sons.

Berge, B. L., & Lune, H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Eğitim.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). (1861a, Temmuz 2). *HR.MKT./382-79*, 1-7.

BOA. (1861b, 16 Temmuz). *HR.MKT. 384/85*.

BOA. (1878, 24 Aralık). *TS.MA.d/2905*.

BOA. (1891, 23 Mayıs). *HR.SFR.04.727/95,* 1-2.

BOA. (1893, 14 Temmuz). *Y..PRK.SGE. /5-87*, 1-2.

BOA. (1899, 6 Mayıs). *HR.TH.. /226-24*, 1-3.

BOA. (1903a, 2 Temmuz). *Y..PRK.EŞA./43-14*, 1-4.

BOA. (1903b, 13 Ekim). *ZB./372-98*, 1-2.

Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek.

Burton, C. (2014). Risking life and wing: Victorian and edwardian conceptions of coal-mine canaries. *Victorian Review*, 40 (2), 143-159. https://www.jstor.org/stable/24877720

Buturovic, A., & Schıck, İ. C. (2009). *Osmanlı döneminde Balkan kadınları: Toplumsal cinsiyet, kültür, tarih*. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Cevat Rüştü. (1918, 17 Kanun-u Sani). Osmanlılarda ehli kuşlar, tavuklar. *İkdam* (7520), 2.

Cansız, D. (2021). II. Meşrutiyet döneminde hayvan hakları (1908-1918). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 187-215.

Cullag, F. M. (2005). *Abdülhamid'in düşüşü*. Epsilon.

Çakılcı, D. (2018). Sultan II. Abdülhamid'in hayvan merakı: Yıldız Sarayı'nda kuşluk-ı hümâyûn teşkilatı. *Tarih Dergisi*, 2 (68), 57-100. doi: 10.26650/TurkJHist.2018.18013

Çolak, İ. (2015a, 1 Eylül). *Osmanlı'da hayvan sevgisi ve hayvan hakları-I*. İstanbul, Fatih, Türkiye. 18.10.2022 Erişim adresi: https://yenidunyadergisi.com/blog/osmanlida-hayvan-sevgisi-ve-hayvan-haklari-1.

Çolak, İ. (2015b, 1 Ekim). *Osmanlı'da hayvan sevgisi ve hayvan hakları-II*. 26.10.2022 Erişim adresi: https://yenidunyadergisi.com/blog/osmanlida-hayvan-sevgisi-ve-hayvan-haklari-2

Enderuni Mehmet Muhiddin. (1899/1900). *Kanarya yetiştirmek usulü*. Mahmut Bey Matbaası.

Emiroğlu, K. (2000). Trabzon'da XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla kahvehane ve kitabevi bağlamında toplumsal tabakalanma, kültür ve siyaset. *Kebikeç* (10), 187-222.

Ersoylu, H. (2015). *Türk kültüründe kuşlar*. Ötüken.

Fehmi. (1891, 7 Ekim). Bir tefekkür. *Maarif* (11), 162-163.

Fikriyat. (2019, 3 Eylül). *Doğu'nun ilk kuduz tedavi merkezi: Dârü'l-kelb Tedavihanesi*. 24.10.2022 Erişim adresi: https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/dogunun-ilk-kuduz-tedavi-merkezi-drul-kelb-tedavihanesi.

Hüseyin Arif. (1910/1911). *Kanarya yetiştirmek*. Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Hakkı Mahmut. (1923). *Kanarya yetiştirmesi ve hastalıkları*. Mahmut Bey Matbaası.

İBB Atatürk Kitaplığı. (t.y.). Tarihsiz k.1 1. İstanbul.

İmzasız. (1893, 28 Eylül). Kanarya kuşları. *Servet-i Fünun*, 6 (133), 39-42.

İmzasız. (1894, 14 Aralık). Kanarya sergisi. *Sabah* (1557), 3.

İmzasız. (1905, 9 Şubat). Kanarya beslemek. *Çocuklara Mahsus Gazete*, 9 (47), 749-750.

İmzasız. (1910, 5 Aralık). Kanarya. *Piyano* (15), 179-180.

İndex to Organism Names. (2022, 5 Aralık). Clarivate analiytics, Erişim adresi: http://www.organismnames.com/details.htm?lsid=353.

ISSN 1300-7491 e-ISSN 2791-6057 https://www.folkloredebiyat.org

İrtem, S. K. (2004). *Meşrutiyetten mütarekeye: Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları (1909-1918)*. Temel.

İşçen, Y. (2000). *Eski çağlarda Türklerde ve Osmanlılarda güvercin yetiştiriciliği*. 24.10.2022 Erişim adresi: http://www.guvercinbirligi.com/Arsiv_Makaleleri/Akademi/eskiturkveosmanli.htm

Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, ilkeler, teknikler.* Nobel.

Koçu, R. E. (2003). *Tarihte İstanbul esnafı*. Doğan.

Koçu, R. E. (2004). *Yeniçeriler.* Doğan.

Mehmet Enisi. (1891, 4 Haziran). Kanaryası ölmüş bir masumeye. *Mirsad Mecmuası* (11), 83.

Mehmet Zihni. (1913). *Kanarya meraklılarına rehber*. Ziraat Matbaası.

M. Ayn. (1892/1893). *Kanarya*. İbrahim Efendi Matbaası.

M. Ragıp. (1904, 14 Aralık). Kanarya kuşu. *Çocuklara Mahsus Gazete*, 9 (41), 651-652.

Menekşe, M. (2022, Nisan). Osmanlı medeniyetinde hayvan sevgisinin mesleğe dönüşümü: Mancacılık. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (55), 84-101. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/69783/935157

Minas. (1893/1894). *Kanarya meraklılarına hediye: Kanarya terbiyesiyle hastalıkları*. A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası.

Necip Asım. (1885, 11 Temmuz). Kanarya kuşu. *Tercüman-ı Hakikat* (2113), 4.

N. Taymaz. (t.y.). *Kanarya.* İBB Atatürk Kitaplığı.

Özçakı, M. (2020). Kuş evleri üzerine düşünmek ve yeniden tasarlamak: ilk yıl tasarım stüdyosu deneyimi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 10 (4), 479-493. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/56985/764911

Özçakı, M. (2021). Türk kültüründe güvercinlik ve kuş evleri ve günümüze yansımaları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 10 (2), 238-261. https://doi.org/10.20488/sanattasarim.876545

Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü*. Akçağ.

Pollock, C. (2016). The canary in the coal mine. *Journal of Avian Medicine and Surgery*, 30(4), 386-391. https://www.jstor.org/stable/44805832

Rettich, A. (1903). *Profitable canary breeding as practised in Germany*. W. Rudd.

Russ, J. (2011). *Avrupa düşüncesinin serüveni: Antikçağlardan günümüze batı düşüncesi*. Doğu-Batı.

Sarıca. (1898, 31 Mart). Bir kanaryadan mektup. *Çocuklara Rehber Mecmuası* (50), 1-3.

Sunar, M. M. (2015). Hayvanlar. *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 191-231.

Sunar, M. M. (2018). Osmanlı Devleti'nde Arslanhane. *Toplumsal Tarih* (292), 36-41.

Şehbal. (1910, 14 Ağustos). Kanarya. *Şehbal* (24), 447.

Wallace, R. L. (1904). *The canary book*. Charles Scribner's Sons.

Wetmore, A. (1916). *Canaries their care and management*. United States Department of Agriculture.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.